

Копча Н. В.,

*доктор філософії у галузі права,
асистент кафедри кримінального права та
процесу ДВНЗ "Ужгородський
національний університет"*

Копча В. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та
процесу ДВНЗ "Ужгородський
національний університет"*

ЗАГАЛЬНІ ТА ОКРЕМІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ ПІД ЧАС РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Дане криміналістичне озброєння співробітників правоохоронних органів ефективними методами і засобами розкриття та розслідування злочинів, що сприяє реалізації принципу невідворотності покарання, об'єктивному використанню кримінального закону та профілактичного впливу.

Останнім часом в Україні приділяється особлива увага вдосконаленню діяльності правоохоронних органів та зміцненню науково-технічної бази протидії злочинності взагалі, і організованій зокрема. Сучасний рівень науки криміналістики і науково-технічний потенціал природничих і технічних наук дозволяє органам прокуратури,

внутрішніх справ, служби безпеки та суду попереджувати, припиняти і розслідувати дуже складні злочини, тим самим сприяючи розв'язанню одного із головних завдань – зміцнення законності та правового порядку в Україні. Криміналістична тактика є і повинна бути ефективним інструментом швидкого, всебічного і повного розкриття та розслідування злочинів. У структурному відношенні в криміналістичній тактиці виділяються два розділи: Загальні положення криміналістичної тактики: вчення про криміналістичну версію і планування розслідування; взаємодія слідчого з органами дізнання; залучення громадськості до розслідування злочинів.

Однак тактика провадження окремих слідчих (розшукових) дій спрямована на вирішення наступних завдань, а саме: планування організації проведення окремих слідчих (розшукових) дій в процесі досудового слідства; безпосереднє проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів; вибір поведінки суб'єктів доказування; напрацювання типових тактичних прийомів в межах чинних кримінально-процесуальних форм. Зокрема головним елементом криміналістичної тактики є тактичний прийом, а саме це найбільш раціональний та ефективний спосіб дій або оптимальна в даних умовах лінія поведінки особи, яка проводить розслідування. Основні принципи застосування тактичних прийомів: законність за своїм характером, змістом і цілеспрямованістю прийоми повинні повністю відповідати духу і букві закону, етичність прийоми не можуть містити в собі елементів

неправдивої інформації, введення особи в оману, вчинення такого впливу на психіку людини, що тягне за собою негативні наслідки, науковість відповідність прийомів науковим даним, що лежать в основі його формування, вибірковість спроможність вирішувати тактичні завдання у певних ситуаціях, пізнавальна цінність прийоми переслідують мету одержання доказової інформації. Джерела тактичних прийомів, як логіка закони логіки визначають не тільки зміст та форму тактичних прийомів, а й певну послідовність їх використання, те чи інше їх поєднання у межах окремої процесуальної дії, психологія розробка і побудова тактичних прийомів ґрунтуються на особливостях психіки людини, теорія ігор винаходить такі правила поведінки у конфліктних ситуаціях, які були б найкращими, наукова організація праці криміналістична тактика використовує такі положення НОП, як планування діяльності, розподіл сил і засобів, економія часу, результати криміналістичних наукових пошуків криміналістика на основі вивчення і узагальнення слідчої практики розробляє і пропонує найбільш ефективні тактичні прийоми і засоби.

Слідча і судова практика дозволяє нагромадити необхідний емпіричний матеріал, одержати уявлення щодо прогалин і помилок, апробувати рекомендації криміналістичної теорії. Класифікація тактичних прийомів: за видом процесуальної дії: тактичні прийоми огляду місця події (аналіз окремих слідів на місці події; моделювання події, що відбулась та ін.); тактичні прийоми допиту (постановка різних видів запитань; пред'явлення речових та письмових доказів; оголошення

показань окремих осіб; допит на місці події; демонстрація перспектив ситуації, що склалася та ін.); тактичні прийоми обшуку (словесна розвідка; постановка обшукуваному уточнюючих запитань тощо); тактичні прийоми інших процесуальних дій. За діапазоном використання: тактичні прийоми, які використовуються під час провадження тільки окремих слідчих (судових) дій; тактичні прийоми, які використовуються у декількох (багатьох) процесуальних діях. За об'єктом спрямованості (або сферою реалізації): тактичні прийоми, спрямовані на здійснення впливу на людину; тактичні прийоми, спрямовані на дослідження матеріального середовища; за характером інформації: тактичні прийоми, які ґрунтуються на словесній інформації (бесіда на сторонню тему; роз'яснення значення щиросердого розкаяння; постановка тих чи інших запитань тощо); тактичні прийоми, які базуються на матеріалізованій інформації (демонстрація доказів, різної наочної інформації та ін.); тактичні прийоми, які засновані на логіко-розумовій інформації (моделювання події, що відбулась тощо).

Поняття, сутність і види тактичних комбінацій це певне поєднання тактичних прийомів або слідчих та розшукових дій і інших заходів, що має на меті вирішити конкретну задачу розслідування і обумовлене цією метою та слідчою ситуацією. Безпосередніми цілями тактичної комбінації можуть бути: вирішення конфліктної ситуації; створення умов, необхідних для проведення слідчої або іншої процесуальної дії слідчого; створення умов, що гарантують результативність слідчої (розшукової) дії;

забезпечення слідчої таємниці, в тому числі збереження в таємниці джерел доказової і орієнтуючої інформації; забезпечення збереження, до необхідного моменту, ще не використаних джерел доказової і орієнтуючої інформації; інший тактичний вплив на слідчу ситуацію з метою її зміни або використання. Види тактичних комбінацій: прості (елементарні) сполучення тактичних прийомів в рамках однієї слідчої (розшукової) дії; складні – сполучення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні конкретної справи.

Поняття, сутність та види слідчих ситуацій це сукупність даних про подію злочину і обставини, що характеризують умови (обстановку) його розслідування на конкретному етапі та обумовлюють вибір засобів і методів встановлення істини по справі. Ситуація розслідування характеризує стан слідчого провадження, вирішені і невирішені задачі, результати, труднощі, що виникли, наявність у органу розслідування можливостей встановити істину в справі. Компоненти слідчої ситуації: компоненти психологічного характеру: стан слідчого; результат конфлікту між слідчим і конфронтуючими йому особами; сприятливий (безконфліктний) хід розслідування й ін.

Компоненти інформаційного характеру: поінформованість слідчого (про обставини злочину, можливі докази, можливості їх виявлення й експертного дослідження, місця приховання викраденого майна, наміри протидіючих розслідуванню осіб тощо); поінформованість конфронтуючих слідчому осіб (про ступінь поінформованості слідчого і свідків, про виявлені і невиявлені докази, про наміри слідчого й ін.);

наслідки розголошення слідчої таємниці і т.п. Компоненти процесуального і тактичного характеру: стан провадження в справі, докази і їх джерела; наявність надійних і ще не використаних джерел орієнтуючої інформації; можливість обрати потрібний запобіжний захід, ізолювати друг від друга осіб, які проходять у провадженні, провести конкретну слідчу дію; наявність тактичного ризику і можливості його мінімізації; протидія встановленню істини з боку злочинця і його зв'язків, а іноді й потерпілого і свідків, наслідки помилкових дій слідчого, понятих, спеціалістів і експертів; непередбачені дії потерпілого тощо. Компоненти матеріального й організаційно-технічного характеру: наявність комунікацій між черговою частиною і слідчо-оперативною групою; наявність засобів передачі і прийому необхідної інформації з облікових апаратів органів внутрішніх справ, мобільність її пошуку за запитами; можливість мобільного маневрування наявними силами і засобами, забезпеченість тими й іншими і т.д.

Сполучення всіх цих компонентів обумовлює індивідуальний характер кожної слідчої ситуації в кожен момент проведення розслідування. З числа численних класифікацій слідчих ситуацій практично значимими є наступні: за часом виникнення в процесі розслідування: початкові, проміжні і кінцеві, за відносинами між учасниками: конфліктні і безконфліктні. Ця класифікація ґрунтується на характеристиці одного з елементів психологічних компонентів ситуації: суперництва і протидії сторін, цілі й інтереси яких при розслідуванні

злочину не збігаються. Безконфліктна ситуація характеризується повним або частковим збігом інтересів учасників взаємодії, відсутністю протиріч. Ситуації конфліктів різної тривалості і гостроти виникають тоді, коли між учасниками процесу складаються відносини суперництва і протидії, відносно можливості досягнення мети розслідування: сприятливі і несприятливі. Поняття і сутність тактичного рішення слідчого це вибір мети тактичного впливу на слідчу ситуацію в цілому або на окремі її компоненти, на хід і результати процесу розслідування і його елементів, визначення методів, прийомів і засобів досягнення мети. Під тактичним впливом варто розуміти всякий правомірний вплив на той або інший об'єкт, здійснюваний за допомогою тактичних прийомів або на основі тактики використання інших засобів і методів як власне криміналістичних, так і суміжних областей знань. Цілями тактичного впливу можуть бути: зміна слідчої ситуації в сприятливу для справи сторону; максимально ефективне використання несприятливої слідчої ситуації; зміна окремих компонентів слідчої ситуації; досягнення переваги над протидіючою стороною; використання фактора раптовості, особливо на початковому етапі розслідування; забезпечення методичності і наступальності розслідування.

Тактичне рішення складається з трьох частин: інформаційної, організаційної і операційної. Інформаційна частина рішення полягає в аналізі й оцінці слідчої ситуації і її компонентів, процесуальних задач, що підлягають виконанню, задумів протидіючих сил, можливостей розслідування, прогностичної інформації. Організаційна частина містить

висновок про розподіл функцій, форми і напрямки взаємодії, послідовність використання наявних сил і засобів, резервні можливості, проведення необхідних організаційно-технічних заходів. Операційна частина це встановлення мети тактичного впливу, умов і способів її досягнення і прогнозованих результатів реалізації тактичного рішення. Формування частин тактичного рішення відбувається на певних етапах, що складають процес підготовки й ухвалення тактичного рішення. До тактичного рішення повинні пред'являтися такі вимоги, як законність, етичність, своєчасність, обґрунтованість і реальність виконання.

Законність тактичного рішення означає, що воно: приймається слідчим у межах його процесуальної компетенції; припускає використання тільки таких засобів тактичного впливу, що припустимі з погляду закону і не суперечать йому. Законність рішення тісно пов'язана з етичністю, під якою розуміється відповідність рішення і засобів його реалізації моральним принципам проведення розслідування. Своєчасність тактичного рішення полягає в його прийнятті саме в той момент, коли це забезпечує поступальний розвиток процесу доказування. Несвоєчасне (передчасне або запізне) ухвалення тактичного рішення, так само як і неприйняття його взагалі, бездіяльність слідчого можуть привести, як свідчить практика, до такого розвитку слідчої ситуації, при якому негативний результат розслідування вже не вдасться запобігти. Тут важливо, щоправда, зробити застереження: не всяке тактичне рішення припускає активні дії. Його реалізація може виразитися й у стримуванні

від дій, коли невтручання в слідчу ситуацію приводить до її сприятливого розвитку. Така помірність не є бездіяльністю слідчого: рішення прийняте і реалізується, але саме таким своєрідним шляхом.

Обґрунтованість тактичного рішення являє собою складне комплексне поняття. По-перше, це відповідність рішення дійсному положенню справ, слідчій ситуації, що склалася, інформації про дану ситуацію. По-друге, це наукова обґрунтованість рішення, відповідність його даним криміналістичної тактики, психології й інших областей знання, на яких воно повинно базуватися. По-третє, це нормативна обґрунтованість рішення, коли воно спрямоване на реалізацію прямої вимоги закону. Сюди відноситься обґрунтування його рішеннями осіб, які здійснюють нагляд за розслідуванням або керівництво ним. Нарешті, по-четверте, це обґрунтованість рішення інтересами взаємодії слідчого з оперативними й іншими службами органів внутрішніх справ, інших державних органів і громадських організацій. Існує, зрозуміло, і зворотна залежність: саме рішення обґрунтовує цілі і форми взаємодії слідчого з відповідними органами і службами. Вимога реальності припускає можливість здійснення намічених дій. Приходимо до висновків, що таким чином, підсумовуючи викладене, зробимо ряд висновків, які відображають основний зміст нашого заняття. Криміналістична тактика це розділ криміналістики, який становить собою систему положень і практичних рекомендацій з організації та планування розслідування й визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які здійснюють розслідування з урахуванням їх відносин та взаємодії з іншими

учасниками розслідування на основі норм і принципів кримінального процесу. Тактичний прийом це найбільш раціональний та ефективний спосіб дій або оптимальна в даних умовах лінія поведінки особи, яка проводить розслідування. Тактична комбінація це певне поєднання тактичних прийомів або слідчих (розшукових) дій і інших заходів, що має на меті вирішити конкретну задачу розслідування і обумовлене цією метою та слідчою ситуацією. Слідча ситуація це сукупність даних про подію злочину і обставини, що характеризують умови обстановку його розслідування на конкретному етапі та обумовлюють вибір засобів і методів встановлення істини по справі. Тактичне рішення це вибір мети тактичного впливу на слідчу ситуацію в цілому або на окремі її компоненти, на хід і результати процесу розслідування і його елементів, визначення методів, прийомів і засобів досягнення мети.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Криміналістика : Підручник для вищих навч. закладів Укр. правнича фундація; П.Д. Біленчук, В.В. Головач, М.В. Салтевський, О.І. Котляревський та ін. – Київ: Право, 1997. – 263 с.

2. Криміналістика: Підручник для курсантів юридичних спеціальностей вузів, Нац. юрид. Академія України ім. Я. Мудрого; За ред. В.Ю. Шепітька; Авт. кол.: В.М. Глібко, А.Л. Дудніков та ін. – Київ: Ін-Юре, 2001. – 682 с.

3. Криміналістика : Підручник для студ. юрид. спец. ВЗО. Доп. М-вом освіти і науки України Нац. юрид. академія ім. Я. Мудрого; Ред.:

В.Ю. Шепітько. – Київ: Ін-Юре, 2004. – 725 с.

4. Криміналістика : Підручник П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко та ін.; за ред. П.Д. Біленчука. – Київ: Атіка, 2001. – 543 с.

5. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : Підручник для юрид. вузів Нац. академія правових наук України; Ред. В.Ю. Шепітько. –Харків: Право,1998.–375 с.

6. Салтевський М.В. Криміналістика Ч.1. : Підручник – Харків: Основа, Консум, 1999. – 415 с.

7. Шепітько В.Ю. Криміналістика : Курс лекцій – Харьков: Одиссей, 2003. – 352 с.